

Tongan

Pepa huluhulu 1

'Ilo ki he Mamatea 'i 'Aositelelia

Ko e pepa huluhulu ni na'e fa'ufa'u ia 'e he va'a fale'i 'a e AMPARO ki he kakai 'o e ngaahi matakali pea liliu ki he ngaahi fa'ahinga kotoa pe mo 'enau ngaahi lea, 'a e ngaahi 'ilo felave'i mo e mamatea.

1. Ko e ha 'a e mamatea?
2. Mamatea 'i 'Aositelelia
3. Ngaahi fa'ahinga 'o e mamatea
4. Tokoni mo e ngaahi me'a ke tomu'a fai
5. Ko e ngaahi tokoni teke fiema'u
6. Feitu'u ma'u'anga tokoni
7. Ngaahi liliu fo'ou ki hono tokoni'i 'o e kau mamatea
8. Ngaue'aki 'o e kau fakatonulea
9. Fetu'utaki 'anga 'o e ngaahi fiema'u

1. Ko e ha 'a e mamatea?

Ko ha taha mamatea Kapau 'oku nau faingata'a'ia ke, tokanga'i kinautolu, 'alu mo ngaue takai holo, fanongo pe sio pe fakakaukau lelei pe ako. 'Oku nau meimei faingata'ia hono fai 'o e ngaahi ngaue faka'aho.

Ko e **Mamatea** 'e lava pe ke hoko 'i ha fakatamaki, loto tangia, mahaki, pe ko e me'a pe ia na'e fanau'i mo e taha ko ia. Ko e mamatea 'oku tu'u ma'u mo hohoko ma'u pe 'e fe'ao ma'u pe ia mo e taha ko ia lolotonga 'ene mo'ui. Ko ia ai, ko e mamatea 'oku 'ikai ko ha ki'i puke pe 'i ha ngaahi mahina pe ko ha fasi 'o ha hui ke toe lava pe 'o sai.

Ko e mafai ngaue 'o ha taha 'e lava pe ke uesia 'i he anga 'o e fakakaukau 'a e kakai kia kinautolu (to'onga fai) mo e ngaahi me'a 'oku hoko he feitu'u 'oku nau 'i ai, hange ko 'eni, kapau te nau lava pe 'o ngaue holo 'i honau tukui 'api, ngaue'anga pe komiuniti, pe te nau lava 'o ngaue'aki 'a e Lelue, Pasi mo e Tekisi mo e anga hono tokanga'i kinautolu 'e he kakai.

2. Mamatea 'i 'Aositelelia

'I 'Aositelelia ni, 'oku tatau pe e totonu 'oku ma'u 'e he kau mamatea pea toe 'ataa ke nau fai mo ia kotoa pe 'oku fai 'e he kakai kehe.. Hange ko 'eni, 'oku 'i ai 'enau totonu tatau pe mo e taha kotoa pe, ke ako mo ngaue, ke fili ki he feitu'u ke nau nofo ai, pea mo e anga 'o 'enau mo'ui.

Ko ha taha mamatea 'oku tonu ke mo'ui fe'unga, a'usia 'enau ngaahi taumu'a mo 'enau ngaahi faka'amu, pea kau mo tokoni ki he komiuniti. 'Oku ivi 'ia mo mafaifai 'a e kau mamatea pea 'oku nau lava pe ke ako ha ngaahi 'ilo fo'ou.

Ko e kau mamatea 'oku nau faka'amu ke nau hoko ko e memipa kakato 'o e mo'ui 'a e famili mo e komiuniti, pea poupou lahi foki ki hono fakahoko ia 'e he lao 'o 'Aositelelia ni. 'Oku tapui 'e he lao 'o 'Aositelelia ni ke fakakehekehe'i ha taha mamatea.

Ko ha'ate mamatea 'e 'uhinga ia ki ha taha 'oku nau fakahoko ha me'a 'i ha founga makehe pea 'oku nau fiema'u mo ha ngaahi founga tokoni kehekehe (tokoni). Te nau fiema'u tokoni ke:

- he'enu saoa mo e kaukau
- tui honau vala
- tu'u mo tokoto 'i he mohenga
- lea pea ke mahino'i
- fai 'enu fakatau
- kau ki he komiuniti
- 'ave ki he ngaue pe 'apoinimeni fakatoketa
- fakatau 'o ha sea faka'uhila
- tokanga'l honau 'api mo mo'ui nonga pe

3. Ngaahi fa'ahinga 'o e mamatea

Mamatea ke 'ilo

Ko e kakai 'oku nau mamatea ke 'ilo, 'oku faingata'a ange ke nau ako ha me'a ,manatu mo lotoma'u. Koe lahi taha 'ene fa'a hoko 'a e fokoutua ni mei he –

- Fanau'i pe mo e mamatea
- Na'e 'i ai 'a e ngaahi fehalaaki lolotonga 'a e feitama'i (Hange ko e, 'ikai fe'unga 'a e 'ea manava)
- Ngaahi fehalaaki fakamo'ui lelei
- 'Ikai fe'unga 'a e me'atokoni fafanga, 'ikai ke tokanga'i lelei fakamo'ui lelei

Mamatea fakasino

Ko e mamatea fakasino 'oku uesia ai 'a e ngaahi kupu ngaue 'o e sino, hange ko e 'ikai lava 'o 'alu pe ko e 'ikai mapule'i 'a e tu'uofi. Pe, ko e uesia 'o ha kongasino 'o e sino, hange ko e motu 'a e va'e pe ko e kongasino ki 'olunga 'o e nima. 'Oku lahi 'aupito 'a e ngaahi me'a 'oku malava ke tupunga ai e hoko 'a e mamatea fakasino. 'e lava pe ke fanau'i pe ha taha ia mo e fokoutua ni, ko ha fehalaaki na'e hoko pe ko e tupunga 'i ha mahaki'ia. 'Oku fa'a hoko 'a e mamatea fakasino ke uesia ai mo e filo siliva, popo mo mate 'a e hui, mate ha kongasino 'o e sino.

Mamatea 'o e halanga neave

Ko e mamatea 'o e halanga neave 'oku maumau ai 'a e halangaongo 'oku ne fakafetu'utaki 'a e ngaahi kupu 'o e sino mo e 'atamai, hange ko e, lea, fakakaukau mo e ngaue. 'Oku malava pe ke fanau'i pe ha taha ia mo e fokoutua ni, toki tupu hake pe lolotonga 'a e mo'ui pe ko e tupu 'i ha ngaahi fakatamaki ne hoko.

Mamatea faka'atamai

Ko kinautolu 'oku mamatea faka'atamai 'oku faingata'a 'aupito ke nau fakakaukau lelei, ongo'i pe fiemalie pea 'e malava pe ke uesia mo 'etau femahino'aki, malava kene fai ha me'a pe mo'ui 'ia te ia pe. Hange ko ha taha kuo mo'utamakia 'i he mamahi fakaloto pea tupunga ai 'a 'ene ta'e toe malava ke kau mai 'i ha'atau me'a 'oku fai pea mo 'etau nonofo faka'aho. 'Oku uesia ai heni 'enu fakafeohi, 'enu ngaue mo 'enu mo'ui fiefia.

Mamatea 'o e ongo'anga

'Oku kau heni 'a e mole 'o e fanongo, nenefu 'a e sio pea ta'e mahino mo e lea.

Fakatupunga 'o e uesia ki he 'Uto

Ko e fakatupunga 'o e uesia ki he 'Uto 'oku fa'a toki hoko pe ia hili 'o e fanau'i. 'Oku lava pe ke fakahoko 'e ha Kaa, sipoti pe ko ha ngaahi fakatamaki kehekehe, Pa kalava, Lama 'I he 'Uto, 'Olokaholo, Konaa 'I ha me'akai pe ngaue 'a e faito'o kona. Ko e fakatupunga 'o e uesia ki he 'Uto 'oku malava pe ke si'isi'I pe, pea vave pe ke sai, pe ko 'ene fu'u lahi pea 'e fe'ao pe mo ia ki he mate.

Uesia e 'Uto 'i he kei tamasi'i

Ko e kakai na'e uesia e 'Uto 'i he'enua kei tamasi'i 'e lava ke faingata'a 'aupito 'enua lea pe fetu'utaki mo e fakalalakaka ke 'ilo me'a ki he 'ataakai, te nau teteki ki he ngaahi me'a 'oku lea, ala ki ai, 'ahi'ahi'i, namu'i, maama pe fakalanulanu.

4. Tokoni mo e ngaahi me'a ke tomu'a fai

Kapau 'oku ke fakakaukau 'oku mamatea ho'o tama pea ke feinga leva ki ha tokoni 'i he vave taha 'e ala lava ke tokoni'i ho'o tama ke mo'ui mo tupu, pea ke toe si'i ange 'a e tokoni 'e fiema'u ki ai 'i he kaha'u.

Ko e tokoni mo e 'ilo 'o e me'a ke tomu'a fai 'e tokoni lahi 'aupito ia ke mahino ki he ngaahi famili 'a e mamatea 'o e tama, mo oange 'a e tauhi totonu ki he'enua tama.

5. Ko e ngaahi tokoni Teke fiema'u

'Oku faingata'ia foki 'a e ngaahi famili lahi mo 'enua kau mamatea pe ko e ha 'a e ngaahi tokoni te nau fiema'u. 'Oku maatu'aki mahu'inga foki ke fakapapau'i 'a e fa'ahinga mamatea 'oku ke kau ai. 'E lava pe keke fakatalanoa ki ho'o Toketa 'o felave'i pe 'oku 'i ai hao mamatea. 'Oku i ai 'a e ngaahi potungaue mo e ngaahi tokoni kehekehe ki hono tokoni'i 'o e kau mamatea mo honau ngaahi famili.

6. Feitu'u Ma'u'anga tokoni

Kapau 'oku ke nofo Kuinisilani, 'a koe pe ko ha memeipa ho famili pea ke fiema'u tokoni he taimi ni, teke lava 'o telefoni hake ki he 13 74 68 pea ke kole keke lea ki ha taha 'o e kau ngaue ki he kau mamatea, 'o felave'i mo e tu'unga 'oku ke 'i ai.

7. Ngaahi liliu fo'ou ki hono tokoni'i 'o e kau mamatea

'E 'i ai 'a e ngaahi liliu fo'ou 'i he ta'u e tolu ka hoko mai ke toe fakalalakakaange ai mo faingofua ki he kau mamatea mo honau ngaahi famili 'a hono ma'u 'o e ngaahi tokoni totonu ki he'enua ngaahi fiema'u. 'E lava pe keke muimui'i 'a e ngaahi liliu ko 'eni 'i ha'o hu hake ki he peesi vahaope 'a e Palani Malu'i Fakafonua ki he Mamatea, www.ndis.gov.au pe fetu'utaki kia kinautolu 'i he 1800 800 110 pe 131 450 'o kapau teke fiema'u fakatonulea.

8. 'Oku ke fiema'u fakatonulea pe fakamatala kuo liliu ki ho'o lea?

Ko e kotoa 'o e ngaahi potungaue 'oku nau fakahoko ngaue ki he kau mamatea 'a ee, kuo fakapa'anga 'e he Pele'anga Fakavahefonua 'o Kuinisilani, 'oku kau ai mo e kau fakatonulea 'oka 'oku fiema'u, pea 'oku ataa keke kole ki ha fakatonulea. 'Oku toe faka'ataa 'e he Polokalama Palani Malu'i ki he kau Mamatea ha kau fakatonulea. **Kuo 'osi teu'i 'a e kau fakatonulea pea kuopau kenau malu'i ke fakapulipuli 'a hono toe tuku atu**

‘o ha fakaiiki felave’i mo ha taha. Ko honau ngaahi fatongia ke tuku atu ‘a e ngaahi fakaiiki ‘i ha founa maatu’aki mahino ‘aupito, hange ko ha’o kole ke nau liliu ‘a e ngaahi fakaiiki ki ho’o lea.

9. Fetu’utaki’anga ki he ngaahi fiema’u tokoni

Kapau ‘oku ke fiema’u tokoni ke tala ki ai ha’o fiema’u, ‘e lava pe keke ma’u fale’i mei he ngaahi potungaue ‘oku nau fakahoko ‘a e ngaahi ngaue ko ia.

‘I Kuinisilani, teke lava ‘o fetu’utaki ki he –

AMPARO Advocacy (Brisbane)	3369 2500
Capricorn Citizen Advocacy (Rockhampton)	4922 0299
Gold Coast Advocacy	5564 0355
Independent Advocacy Townsville	4725 2505
Ipswich Regional Advocacy Service	3281 6006
Mackay Advocacy Inc	4957 8710
Queensland Advocacy Incorporated	3844 4200
Rights In Action Incorporated (Cairns)	4031 7377
Speaking Up For You (Brisbane/ Caboolture)	3255 1244
Sunshine Coast Citizen Advocacy	5442 2524
The Advocacy and Support Centre (Ipswich)	3812 7000
The Advocacy and Support Centre (Toowoomba)	4616 9700
People with Disability Australia (Bundaberg, Fraser Coast, Logan, Mt Isa, Sunshine Coast)	1800 422 015

‘Oku sai pe ke launga

Manatu’i, Kapau ‘e fakahoko atu keke fetu’utaki ki ha kautaha, ka ‘oku ‘ikai ha’anau tokoni, ‘oku ‘ataa pe keke toe foki ‘o kole fakalelei ki ha toe tokoni lelei ange, pe ko ha’o launga.

Kapau ‘oku ke ongo’i kuo fakahihili’i koe ko e ‘uhi ko e kakai ‘oku ke ha’u mei ai pe ko ho’o mamatea, teke lava pe ‘o fetu’utaki ki he Komisoni Fakafepaki ki hono fakahihili’i ‘o ha taha ‘a Kuinisilani ‘i he 1300 130 670.

Kuo fa’ufa’u ‘a e fakamatala ni ‘e he Kautaha Fale’i ‘a e AMPARO. Lolotonga hono teuteu ‘o e ngaahi ngaue tokoni ke pau mo moau ‘i he taimi ne pulusi ai ‘a e fakamatala ni, kuo teuteu ai ‘a e naunau ni ke ne fakalukufua atu pe ‘a e ngaahi fakamatala ka ‘e ‘ikai kakato pe kuo motu’a pea ‘ikai fe’unga ki ho tu’unga lolotonga. ‘Oku mahu’inga ‘aupito ha’o faka’eke’eke fale’i ma’au.

'Aho: 'Aokosi 2015

9 Chippendall St, Milton QLD 4064
info@amparo.org.au, www.amparo.org.au

phone 07 3369 2500
 Interpreter Service 13 14 50